

Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Dolaylı ve Doğrudan Vergi Politikaları Üzerinden Müşevvik Sorunun Ekonometrik Analizi

Econometric Analysis of the Incentives Problem in Terms of Indirect and Direct Tax Policies which Applied in the Post-1980s Period in Turkey

Emrah NOYAN

Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Çivril Atasay Kamer Meslek Yüksekokulu (enoyan@pau.edu.tr)

Nuri AVŞARLIGİL

Öğr. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Çivril Atasay Kamer Meslek Yüksekokulu (navsarligil@pau.edu.tr)

ÖZET

Anahtar kelimeler:

*Dolaylı Vergiler
Doğrudan Vergiler
Müşevvik Sorunu*

1980 sonrası dönemde Dünya’da meydana gelen liberalleşme atılımları hız kazanmış olup uluslararası alanda doğrudan vergiler ve dolaylı vergilere yönelik yeni politikalar geliştirilmiştir. Doğrudan vergiler ve dolaylı vergiler dağılım olarak birbirlerine yakınken 1980 sonrası dönemde birbirlerinden uzaklaşmaya başlamıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde doğrudan vergiler artırılırken gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergiler daha fazla ön planda tutulmuştur. Etkileri bakımından birbirlerinden farklı olan doğrudan ve dolaylı vergiler 1980 sonrası dönemde bir politika tercihi olarak ülkelerarası etkileşime girmiş ve küreselleşme hareketlerinin etkisiyle birbirleri ile uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Etkileri bakımından dikkate alındığında iktisadi okullar arasında tartışmaya konu edilmiş olmakla beraber dolaylı ve doğrudan vergilere ilişkin ilk teori Klasik iktisadi ekol döneminde ortaya atılmıştır. Ekonomide mevcut bulunan görünmez el kavramı piyasaların kendiliğinden dengeye gelmesini açıklarken doğrudan vergilerin ekonomik büyüme veya millî gelir üzerinde olumsuz yönde etki edeceği ifade edilmiştir. Bu durumun yanı sıra dolaylı vergilerin ekonomik büyümeyi veya millî geliri olumlu yönde etkileyeceğini savunan bu görüş müşevvik sorunu olarak adlandırılmıştır. Şayet müşevvik sorununun varlığı ekonomide doğrudan vergilerden kaçınılması gerekliliğini ortaya koyacak olup dolaylı vergilere yönelmesi gerekliliğini açıklamaktadır.

ABSTRACT

Keywords:

*Indirect Taxation
Direct Taxation
Problem of Incentives*

In the post-1980 period, liberalization breakthroughs in the world have gained momentum. New policies have been developed through direct taxes and indirect taxation in the international arena. While direct tax and indirect taxation were close to each other in distribution, they started to move away from each other in the period after 1980. While direct taxes are increasing, especially in developed countries, indirect taxes are more prevalent in developing countries. Direct and indirect taxes, which are different from each other in terms of their effects, have entered into inter-country interaction as a policy preference in the post-1980 period and it has been tried to be harmonized with each other under the influence of globalization movements. Considered in terms of its effects, it has been discussed among various economic schools. The first theory of indirect and direct taxation was introduced in the classical economic school. The concept of the invisible hand that exists in the economy explains the fact that the markets come into balance automatically. It has been stated that direct taxation will affect economic growth or national income in the negative direction. This view is also called the incentive problem, which argues that indirect taxation will affect economic growth or national income positively. If an economy has an incentive problem, it will result in avoiding direct taxes in the economy. Besides, it will lead to indirect taxation.

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun topluluk halinde yaşaması bir dizi ortak ihtiyaçları da beraberinde getirmiştir. Ortak ihtiyaçların finansmanı ise başta gönüllü ödemelerle sağlanırken devlet kavramının ortaya çıkmasıyla zorunlu ödemelerle sağlanmaya başlanmıştır. Vergilerin kamu kesimi eliyle toplanmaya başlanması ekonomik yaşamda bir düzeni sağlamış olmakla beraber bireylerin özgürlüklerini de sağlamıştır. Başlarda kamusal ihtiyaçlar için toplanan vergiler sonraları başka amaçlara da hizmet etmeye başlamıştır. Gerek ekonomik yaşama gerek sosyal yaşama derin etkileri olan vergiler ekonomik etkileri bakımından analiz edilmeye başlanılmış olup doğrudan ve dolaylı vergiler şeklinde ayrıma tabi tutulmuştur. Bir takım iktisadi görüş doğrudan vergileri savunurken bir takım görüşlerde dolaylı vergileri savunmuştur. Doğrudan vergiler ve dolaylı vergilerin milli gelir üzerine etkileri ise klasik iktisadi ekol tarafından incelenmiş olup müşevvik kavramı üzerinden açıklanılmıştır. Müşevvik kavramı ekonomide bir gelişmenin ekonomideki aktörleri etkileyerek onların kararlarının değişmesini ifade etmektedir. Klasik iktisadi ekole göre doğrudan vergiler üretim vazgeçmeyi doğuracak olup müşevvik etkisi oluşturacaktır. Dolaylı vergiler ise tüketimi kısıp tasarrufları artırıcı bir etki meydana getirecektir. Bu sebeple milli gelirin artırılması için doğrudan vergiler yerine dolaylı vergilere yer verilmelidir. Bu bağlamda vergi otoritelerinin uygulayacakları vergi politikaları milli gelir üzerinde bir etkileşime sahip olacaktır. 1980 sonrası dönemde Türkiye’de uygulanan vergi politikalarının müşevvik sorunu içerip içermediğini ortaya koymak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu durumun tespiti için önce kamu geliri kavramı tanımlanmıştır. Kamu gelirinin ortaya çıkışına yönelik literatür araştırması yapılmıştır. Vergi kavramı tanımlanmış ve doğrudan vergilerle dolaylı vergilerin ayrımı yapılmıştır. Doğrudan vergilerin ve dolaylı vergilerin ekonomideki olası etkileri üzerinde durulmuştur. İlerleyen kısımda ise klasik iktisadi ekol ve müşevvik sorunu tanımlanmıştır. Müşevvik sorunun 1980 sonrası Türkiye’deki vergi politikalarında mevcut olup olmadığını analiz etmek için ekonometrik bir model oluşturulmuş olup ampirik uygulamayı yapılmıştır.

2. MALİ KAVRAMLAR

2.1. Kamu Geliri

Kamu kesimi ya da devlet kavramı insanoğlunun tarih sahnesine çıkmasıyla mevcut hale gelmiş bir düzeni ifade etmekten çok öte bir kavramdır. İnsanoğlunun dünyaya gelmesinden belirli bir süre sonra toplulukların oluşturduğu düzen yani devlet kavramı oluşmuştur. Devlet kavramının ortaya çıkması bir süre sonucu meydana gelmiş olup insanoğlunun tecrübeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Özellikle insanların ortak ihtiyaçları sonucunda bir arada yaşaması devlet kavramının gelişiminin temel ögesi olmuştur. Ortak ihtiyaçlar doğrultusunda bir araya gelip yaşamlarını devam ettiren topluluklar bir arada yaşamanın sorunları ile de karşılaşmaya başlamışlardır. Özellikle toplumsal hayatta uyulması gereken kurallar başlıca bir sorun teşkil etmiş ve topluluğun üzerinde bir kurumun inşa edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Toplumsal yaşam sonucunda meydana gelen sorunların aşılması ve bireylerin toplumsal yaşamda bir düzen kurabilmesi için üst bir kuruma ihtiyaç duymuşlardır. Özellikle toplumsal ihtiyaçların karşılanması için toplanması gereken para ve benzeri unsurlarda din temelli öğretiler yetersiz kaldığında bu ihtiyaç daha da şiddetlenmiştir. Toplumsal yaşamdaki düzenlemelerin üst bir kurum tarafından sağlanması hem bireylerin toplumsal yaşamda özgürlüklerini sağlayacak hem de onların haklarını koruyacaktır. Bu konuya ilişkin önemli bir vurgu ise F. Hegel’in “Devlet özürlüklerin teminatıdır” şeklinde ortaya koyduğu devlet tanımıdır. Toplumu oluşturan bireylerin diğer bireylerle ilişkisine yönelik düzenleme sağlayabilecek olan devlet kavramı aynı zamanda bireylerin özgürlüklerini de tesis etmiş olacaktır (Diamond, 2004:120).

Devlet kavramının oluşumuna batılığımızda ise yaklaşık 10-12 bin yıl öncesinde meydana gelmiştir. Son buzul çağının yaklaşık 14 bin yıl önce ortadan kalkması sonucu olumlu iklim koşullarının beraberinde gelmesi ve insanların bir araya gelerek yaşamlarını ikame ettirmesi devlet kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özellikle devlet kavramının oluşumunda tarım önemli bir rol oynamış olup Nil nehri çevresi ve Mezopotamya’da bir arada yaşamaya başlayan

insanların tarım arazilerini sulamak için birbirleri ile mücadele içerisine girmesi devlet kavramının oluşumunun temellerini atmıştır. Bireyler kendi hak ve özgürlüklerini sağlamak için devlet kavramını inşa etmişlerdir (Köktürk, 2013: 75).

Devlet şeklinde ifade edilen kavramın gelişimine baktığımızda ise devlet kelimesi Arapçadaki Devle- kelimesinden türetilmiştir. Temel harfleri Arapçada tedavül kelimesine karşılık bulmakta olup devlet kavramı tedavül eden anlamını içermektedir. Arapça tanımlamadan yola çıkarsak devlet kavramı sürekli değişkenlik gösteren bir iktidarı ifade etmektedir. Devlet anlamına gelen İngilizce “state” kelimesinin kökeni ise Latincedeki “statüs” kelimesinden gelmekte olup durum, hal, vaziyet gibi anlamları bünyesinde barındırmaktadır (Gözler, 2007:6-7).

Devlet kavramının Arapça kökenindeki anlamından yola çıkarak toplumsal yaşamda düzenin sağlanmasında temel rol oynayan devlet kavramı sürekli değişen bir iktidarı benimsemiş ve tarihteki bulgulara bakıldığında devlet kavramının daha iyiye gitmesi için gücün değişimi vurgulanmıştır.

Devlet kavramının ortaya çıkması ile toplumsal hayatta önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle ortak yaşam sonucu meydana gelen toplumsal ihtiyaçların finansmanı devlet eliyle toplanmaya başlamıştır. Devlet şeklinde örgütlenme gerçekleştirilmeden önce daha çok din temelli toplanan gelirler devlet kavramı ile yeniden şekil almıştır. Yeniden şekillenmedeki en önemli husus ise toplanan gelirlerin gönüllülük yerine zorunluluk şeklinde evrilmesidir. Devlet kavramının oluşumundan önce toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında dini ve geleneksel bir takım yaptırımlar sonucunda aynen veya nakden vergi alınmıştır. Devlet kavramının inşa edilmesi üzerinde dini vb. temeller yerine devlet eliyle alınan gelirler kamu gelirlerini oluşturmuştur. Bu gelirler vergi vb. yükümlülükleri kapsamakta olup hem aynı hem nakdi gelirleri kapsamaktadır.

2.2. Doğrudan ve Dolaylı Vergiler

Vergi kavramı bilindiği üzere kamu kesiminin cebir gücünü kullanarak kamusal ihtiyaçların finansmanı için karşılıksız olarak alınan bedeldir. Vergi kavramının tarihsel süreçteki gelişimine kısaca bakacak olursak kamu geliri kavramının gelişimine bakmamız gerekecektir. Kamu geliri kavramı ise devlet kavramının ortaya çıkmasıyla gün yüzüne gelmiş bir olgudur. Başlarda gönüllü bir şekilde toplanan gelirler devlet kavramının yer edinmesiyle zorunluluk haline gelmiş olup kamu gelirin ilk örnekleri sergilenmeye başlamıştır. Kamu gelirlerinin doğuşu ile vergi kavramı gündeme gelmiş olup kamusal gelirler içerisinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Başlarda yalnızca ortak ihtiyaçların finansmanı için vergi gelirlerinin toplanması zamanla verginin konusunun değişimiyle çeşitlenmiş ve başka amaçlara da hizmet etmeye başlamıştır.

Eski dönemlere ilişkin kaynakların sınırlı olması vergi kavramının yapısının ve işleyişinin algılanmasında güçlük oluşturmaktadır. Özellikle antik dönemlere ilişkin yeterli düzeyde bilgi sağlayacak kaynakların bulunmamasından dolayı vergi konusunun yaşamın içerisinde bulunup bulunmadığı bile kesin bir kanı değildir. Tarihte vergiye ilişkin en eski kaynak ise Akrep Kralın mezarının keşfinden sonra ortaya çıkmıştır. Mezarda bulunan vergileme yazıtları tarihin belgeye dayalı en eski vergi kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır (Bordopoulos, 2015:22).

Vergi kavramı vergi otoritelerinin yani devletin kişi veya şirketlerden aldıkları zorunlu ödemelerdir. Vergi temel olarak ortak ihtiyaçların karşılanmasına yönelik kamu kesiminin gerçekleştirdiği harcamaların ortak şekilde finanse edilmesinde kamunun başvurduğu yöntemdir. Devlet tarafından sunulan mal veya hizmetlere bireylerin bağımsız bir şekilde ödeme yapmaları ise vergilerin karşılıksız olduğunu göstermektedir (MAI, 1996: 3).

2.2.1. Doğrudan ve Dolaylı Vergi Ayrımı

Verginin konusu verginin belirli bir ayrıma tabi olmasını sağlamakta olup verginin konusu harcamalar ise dolaylı vergiler şeklinde ifade edilmekte ve verginin konusu servet ve gelir unsurları ise doğrudan vergiler şeklinde ifade edilmektedir. Dolaylı ve doğrudan vergiler ülkenin ekonomi politikalarına bağlı olarak şekillenmekle beraber etkileri bakımından farklılık

arz etmektedir. Bir verginin dolaylı ya da doğrudan vergi olarak nitelendirilmesinde her ne kadar verginin konusu temel faktör olsa da bu ayrımın yapılmasında bir takım kriterler mevcuttur. Dolaylı ve doğrudan vergileri belirlemede kullanılan kriterler aşağıdaki şekildedir (TÜSİAD, 2012: 17);

- 1) Yansıma Kriteri: Fiyat mekanizması yoluyla, ilgili mal veya hizmetin arz-talep esneklikleri göz önüne alınarak dolaylı vergiler yansıtılabilen vergilerdir. Dolaylı vergilerde genellikle fiili mükellefle kanuni mükellef farklı kişilerden oluşmaktadır.
- 2) Ödeme Gücü Kriteri: Dolaylı vergilerde mükelleflerin kişisel durumları göz önüne alınmazken doğrudan vergilerde mükelleflerin kişisel durumları göz önüne alınır. Dolaylı vergilemede kişisel durumların göz önüne alınmaması adalet kavramını zedeleyebilir. Doğrudan vergiler artan oranlılık gibi bir takım uygulamalarla daha adaletli hale getirilebilir.
- 3) Belirlilik Kriteri: Doğrudan vergilerde mükellefler önceden belirlenmiştir. Dolaylı vergilemede ise mükellefler ilgili mal veya hizmeti tüketenlere göre farklılık arz edecektir. Bu sebeple dolaylı vergilemede mükelleflerin önceden belirlenmesi güç birdurumdur.

Dolaylı ve doğrudan vergi ayrımına yönelik kriterlere bakıldığında doğrudan ve dolaylı vergi ayrımının temelinde üç kriter belirlenmiştir. Belirlenen bu kriterlere göre bir vergi yansıtılabiliyorsa, mükelleflerin ödeme gücünü dikkate almıyorsa ve mükellefler önceden belirlenemiyorsa dolaylı vergi olarak ifade edilmektedir. Bu kriterler doğrultusunda vergi yansıtılamıyor, mükellefler önceden belirlenebiliyor ve mükelleflerin ödeme gücü dikkate alınmıyorsa doğrudan vergi olarak ifade edilmektedir. Doğrudan veya dolaylı vergileme birbirlerinden belirli alanlarda ayrılarak vergileme alanında farklı etkiler meydana getirmektedir. Her iki vergilemenin de olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır.

Doğrudan vergileme daha çok adaletli olmakla beraber uzun dönemli bir vergileme olmasından dolayı çok ön planda tutulmayan bir vergilemedir. Doğrudan vergilemede bireylerin vergiden kaçınması veya vergi kaçırması daha kolaydır. Bu durumun yanı sıra doğrudan verginin konusunu oluşturan alanlarda vergi arbitrajı yapılması da yaygın olacaktır. Dolaylı vergileme bireylerin ödeme gücünü dikkate almadığı için adalet kavramını zedelese de piyasa başarısızlıklarını önleyebilme yetisine sahip bir vergilemedir. Geniş tabanlı olması vergi gelirinin elde edilmesinde kolaylık sağlamakta ve mükelleflere vergi hissettirilmeden alınmaktadır. Aynı zamanda vergi konusunun tüketim olması piyasada mal veya hizmetlerin fiyatını artırıcı etki yapacak ve tasarrufların artmasına katkı sağlayabilecektir (Esmacel, 2013:11-13).

Tablo 1. Vergilerin sınıflandırılması

Doğrudan Vergiler	Dolaylı Vergiler
Vergi yükü adaletli dağılır	Daha istikrarlı ve sistematik gelir kaynağıdır
Vergi geliri gecikme yaşar	Vergi geliri daha çabuk toplanır
Vergi toplama maliyeti yüksektir	Vergi maliyeti daha düşüktür
Vergi otoritelerinin gelişmiş olması gerekir	Düşük gelirliyle yansıtılabilir
Kişiler vergiden kaçınma yoluna gider	Piyasadaki döngüye bağımlıdır

Kaynak: (WNE, 1998: 9)

Yukarıdaki tablo incelendiğinde dolaylı vergiler iktisadilik ilkesi açısından daha olumlu bir vergileme imkânı sunmaktadır. Doğrudan vergiler yerine dolaylı vergilerin alınması düşük gelir grubuna yansıtılabilmeleri bakımından ve de geniş tabanlı bir vergileme olmasından dolayı vergilemede adalet ilkesini zedeleyebilir. Her iki vergilemenin de bir dizi olumlu ve olumsuz yönleri bulunmakla beraber bu vergilemelerin ekonomik etkileri de vergi otoritelerinin karar vermesinde etkin rol oynamaktadır.

2.2.2. Dolaylı ve Doğrudan Vergilerin Ekonomik Etkileri

Dolaylı ve doğrudan vergiler ekonomide enflasyon, tasarruf vb hususlarda farklı etkilere sahiptirler. Ekonomide yaşanan bir durgunluk döneminde devletin geliştireceği politikalarda özellikle vergi politikalarında doğrudan ve dolaylı vergi politikası ayırımına dikkat etmesi gerekmektedir. Bu durum yalnızca durgunluk kavramını kapsamamakta olup ekonomide yaşanabilecek diğer hususları da kapsamaktadır. Bir ekonomide tasarruf açığı meydana gelmişse ve bu durum vergi politikaları ile giderilmek isteniyorsa yine vergi otoriteleri doğrudan ve dolay vergi ayırımını göz önüne alarak müdahalede bulunmalıdırlar.

Ekonomik durgunluk döneminde kamu mücadele yöntemi olarak vergi politikalarını belirlemişse bu durumda dolaylı vergiler daha başarılı olacaktır. Durgunluk döneminde yaşanan yetersiz talep düzeyinin iyileştirilmesi için tüketimin artırılması gerekmektedir. Tüketimin hızlı bir şekilde artırılarak durgunlukla bir an önce müdahale içerisine girilmesi ise tüketim vergilerinin azaltılması ile mümkün olabilmektedir. Doğrudan vergiler durgunluğun giderilmesinde dar tabanlı olmaları dolayısı ile yeterli olmamakta ve süre bakımından uygulama alanında gecikmeler yaşamaktadır (Yılmaz, 2012: 12-13).

Kamu kesiminin ekonomiye müdahale etmesindeki önemli amaçlarından birisi de gelir dağılımında adaletin sağlanmasıdır. Gelir dağılımında adaletin sağlanması için vergi politikaları önemli bir araç olup kamu kesimi vergi politikalarını değiştirerek gelir dağılımının daha adaletli olmasını sağlayabilir. Dolaylı vergilerin genel bir vergi olması gelir düzeyi farklı olan bireylerin aynı vergiyi ödemesine yol açmaktadır. Dolaylı vergilerin mükelleflerin şahsi durumunu göz önüne almaması tersine artan oranlılık etkisi göstermekte olup gelir dağılımının daha adaletsiz olmasını sağlamaktadır. Doğrudan vergiler ise mükelleflerin şahsi durumlarını dikkate aldığı için gelir dağılımının daha adaletli olmasını sağlamaktadır. Vergi otoriteleri gelir dağılımının daha adaletli hale gelmesi yönünde vergi politikalarını dolaylı vergiler yerine doğrudan vergileye yönlendirebilirler (Bilgiç, 2015:76).

Enflasyonla mücadelede vergi politikaları da önem arz eden bir husustur. Devlet enflasyonu düşürmeye yönelik vergi politikası geliştirirken dolaylı ve doğrudan vergi ayırımına dikkat etmesi gerekir. Doğrudan vergiler enflasyonla mücadelede yetersizlik arz etmektedir ve gecikme yaşamaktadır. Enflasyona daha erken ve daha etkili müdahale etmek için dolaylı vergi politikaları daha çok başarı göstermektedir. Dolaylı vergilerin tüketim üzerinden alınması tüketim mallarının cari fiyat seviyesini yükseltmekte ve yükselen fiyatlar tüketimi azaltmaktadır. Azalan tüketim talebin kısılmasına yol açarak enflasyonla hızlı bir mücadeleye yol açmaktadır (Yılmaz, 2012: 13 & Barda, 1958:212-216).

3. MÜŞEVVİK KAVRAMI VE KLASİK İKTİSADİ EKOL

1776 yılında Adam Smith tarafından kaleme alınan ulusların zenginliği isimli kitap ile yeni bir iktisadi akım ortaya çıkmıştır. Kamu kesimi müdahalesine karşı çıkan piyasaların kendiliğinden dengeye geldiğini savunan bu akıma göre devlet yalnızca asli işlevlerini yerine getirmelidir. Devlet kavramına yalnızca asli işlevlerin yüklenmesi ise kamu kesimine tarafsız vergileme yükümlülüğü meydana getirmektedir. Tarafsız vergilemenin gerçekleşmesi için kamu kesiminin çok düşük düzeyde vergi toplayarak ekonomideki aktörlerin kararlarını etkilememesigerekmektedir.

Adam Smith Ulusların Zenginliği kitabında ekonomiye ilişkin yeni bir kavram ortaya atmıştır. Özellikle çok tanrılı inanışlara bir eleştiri ile başlayan yazısında çok tanrının var olmasının bir düzensizliğe yol açacağını savunmaktadır. Çok

tanrılı inanışları doğanın düzensizliğine tanrıya atfeden hurafeler olarak görmüştür ve doğadaki mükemmel dengeye dikkat çekmiştir. Bu sebeple doğada hatta evrende var olan bu mükemmel dengeyi oluşturan kavrama da görünmez el adını vermiştir. Doğada mevcut bulunan görünmez el kavramını ekonomi bilimine de uyarlayarak ekonomide yeni bir çığır açmıştır (Smith, 1976: 767).

Klasik iktisadi ekole göre piyasa en iyi dağılımı yapacak birimdir. Görünmez el sayesinde piyasalar kendiliğinden dengeye gelecektir ve kaynak dağılımında etkinlik piyasa mekanizması ile sağlanacaktır. Piyasaların kendiliğinden dengeye gelebilmesi aynı zamanda serbest ticaret yolu ile bireylerin kazançlarını daha olumlu hale getirecek ve bireylerin özgürlükleri kısıtlanmamış olacaktır. Yerel sermayenin daha verimli kullanılmasını sağlayacak ve kamu kesimi müdahalesi olmadığı için tarafsız devlet ve tarafsız maliye anlayışı iktisadi refahı artırıcı etki sağlayacaktır (Grampp, 1981: 129).

Müşevvik teorisi ilk olarak işgücü piyasasında ortaya çıkmıştır. Kelime anlamı olarak etkileme anlamını içermekte olup bireyleri bir şey yapma yönünde etkileyen unsurlardan bireylerin etkileneceğini ifade etmektedir. Adam Smith'de müşevvik teorisi ilk olarak işgücü piyasasında incelemiş olup işgücü ücretlerindeki pazarlık boyutunu ele almıştır. Daha sonralarda ise klasik iktisadi ekolün öğretileri üzerine vergileme alanında müşevvik sorunu tanımlanmış ve vergi politikalarına farklı bir bakış açısı getirilmiştir (Laffont & Martimort, 2001:18).

Vergileme alanına ilişkin dolaylı ve doğrudan vergilerin etkileri üzerine geliştirilen müşevvik sorunu kavramı doğrudan vergilerin milli gelir üzerinde olumsuz etkide bulunduğu yönündedir. Ekonomideki üretim faktörlerinin üretim sürecine katılmaları sonucunda elde edebilecekleri gelir üzerine eklenecek vergiler müşevvik etkisi yaratacak olup bireyleri üretimden uzaklaştırıcı etki meydana getirecek ve bu surumda milli gelir azalma gösterecektir. Doğrudan vergilerin alınması yerine dolaylı vergilere başvurulması ise milli geliri arttıracak bir müşevvik etkisi oluşturacaktır.

$Y = C + I + G + (X - M)$ şeklinde tanımlanan bir GSYH denkleminde göre doğrudan vergi yerine dolaylı vergilere başvurulması tüketimi kısıcılı tasarrufu artırıcı bir etki oluşturacaktır. Dolaylı vergiler sonucunda Tüketim azalacak tasarruflar artacak budurum sonucunda ise fonlarda meydana gelen artış yatırımları artıracak ve GSYH artış gösterecektir. Doğrudan vergiler yapıları gereği servet ve gelir üzerinden alındıkları için tarafsız devlet anlayışını zedeleyerek üretimde azalmaya yol açarken dolaylı vergiler yapıları gereği ekonomideki aktörleri tasarrufa yönlendirerek yatırımlarda artış sağlayacak etki gösterecektir.

4. ARAŞTIRMA

4.1. Amaç

Çalışmada 1980 sonrası dolaylı ve doğrudan vergilerin oransal dağılımı ile ekonomik büyüme oranları arasındaki ilişki analiz edilmek istenilmiş olup analiz sonucunda ilişkilerin yönü ve derecesi belirlenmiştir. Çalışmanın temel amacı ise 1980 sonrası Türkiye'de uygulanmakta olan dolaylı ve doğrudan vergi politikaları ile ekonomik büyüme oranları ile arasındaki ilişki incelenerek müşevvik sorununun olup olmadığını tespit etmektir. Bu amacın dışında 1980 yılından sonraki süreçte meydana gelen doğrudan vergilerden dolaylı vergilere evrilme politikasının bir kırılmasının olup olmadığını test etmek bir diğer amaç olmuştur.

4.2. Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Çalışmada 1980-2015 dönemi verileri kullanılmıştır. Veri seti ise Türkiye İstatistik Kurumundan derlenmiştir. Ekonometrik testlerin yapılmasında Eviews 9.0 programı kullanılmıştır. Çalışmada analiz yöntemi olarak zaman serilerinden yararlanılmıştır. Değişken olarak 1980 sonrası dönemde dolaylı vergilerin toplam vergiler içerisinde payı, doğrudan vergilerin toplam vergiler içerisindeki payı ve ekonomik büyüme verileri kullanılmıştır. İlk olarak ADF testi kullanılarak değişkenlerin durağanlığı test edilmiştir. Değişkenlerin durağan olduğu düzey değerlerinde E-G yöntemi ile eş bütünleşme

testi yapılmıştır. Eş bütünleşme testinin sonucunda nedenselliklerin yönünün saptanması için Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Daha sonra Granger nedensellik analizi için kurulan VAR modeli üzerinden etki tepki fonksiyonları incelenmiştir ve modelin değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi için VAR modelindeki denklem üzerinden katsayılar çalışmaya eklenmiştir.

Tablo 2. Veri Tanımlamaları ve Kaynakları

Veri	Tanımı	Kaynak
DLV	Dolaylı Vergi Oranları	Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü 1980-2015 Bütçe İstatistikleri
DGV	Doğrudan Vergi Oranları	Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü 1980-2015 Bütçe İstatistikleri
BYM	Yıllık Ekonomik Büyüme Oranları	Tüik 1980-2015 İstatistiki Göstergeler

Oluşturulan zaman serileri önce durağanlık sınamasına tabi tutulmuştur. Durağanlık sınaması için ADF birim kök testi uygulanmıştır. Daha sonra aralarındaki ilişkinin varlığının ve yönünün belirlenmesi için Granger Nedensellik analizi yapılmıştır.

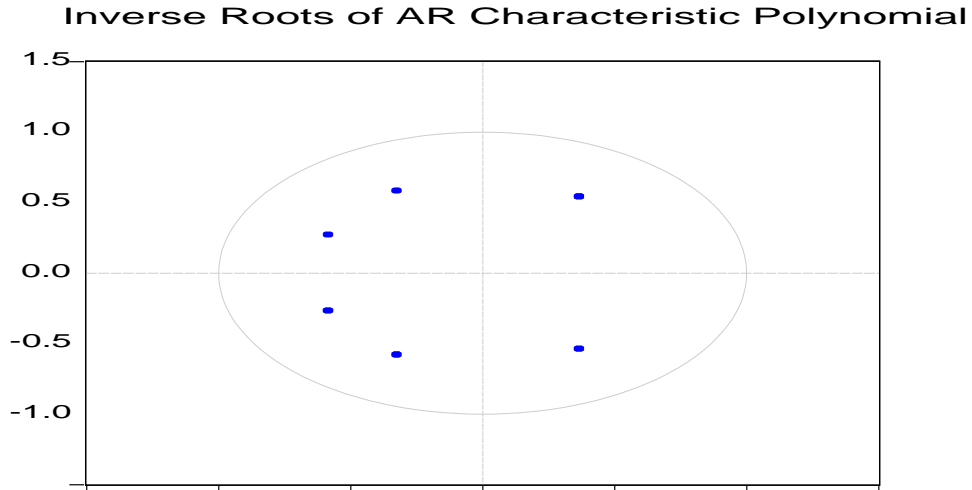
4.3. Birim Kök Testi

Birim kök testi serilerde durağanlığı araştırır. Eğer bir zaman serisi (X) durağan değil ise durağanlığa erişinceye kadar farkları ($\Delta=X_t-X_{t-1}$) alınır. Bu zaman serisinin Δ . Dereceden durağan olduğu söylenir ve $X_t-I(\Delta)$ ile gösterilir. Birim kök testine ilişkin bulgular aşağıdaki şekildedir;

Tablo 3. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Akaike Kriteri	
Değişkenler	Düzyey Değerleri	1.Derece Farklılaştırılmış
DLV	0,9423	0,0000
DGV	0,0509	0,0000
BYM	0,0007	0,0000

Tablo 3'teki bulgular incelendiğinde değişkenlerin düzey seviyelerinde durağan olmadığı gözlemlenmiştir. Düzey seviyelerinde yalnızca ekonomik büyüme değişkeni durağan olup diğer değişkenler durağan değildir. Değişkenlerin birinci derece farklılaştırılması alınarak yapılan birim kök testi sonuçlarında ise üç değişkeninde birinci derecen farklılaştırılmış analiz sonucunda durağan olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 4. Ters Birim Kök Sınaması

Tablo 4'deki durağanlık sınavına ilişkin sonuçlar incelendiğinde değişkenlerin birinci düzeyde referans çizgilerini aşmadığı gözlemlenmiştir. Yukarıdaki bulguya göre birinci düzey farklılaştırılmış değişkenlerin bu düzeyde durağan oldukları gözlemlenmiştir.

4.4. Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testine göre Y'nin öngörüsü, X'in geçmiş değerleri kullanıldığında X'in geçmiş değerleri kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X, Y'nin Granger nedenidir. Bu testin yapılması için önce değişkenlerimize ilişkin var modeli kurulmuştur. Daha sonra kurulan var modeli ile Granger nedensellik testi yapılmıştır.

E-G eş-bütünleşme testi, üç değişken arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını gösterse de bu değişkenler arasındaki ilişkinin yönü hakkında bilgi vermemektedir. Granger nedensellik testi ile hem ilişki yönleri belirlenecektir. Granger Nedensellik analizi için kullanılan model (Kaygısız, 2015: 159).

$$\begin{aligned}\Delta \text{BYM} &= a_1 + \sum_p^k (\beta_1 p \Delta \text{DV} - p) + \sum_p^k (\Upsilon_1 p \Delta \text{BYM} - p) + \sum_p^k (\Xi_1 p \Delta \text{DSV} - p) + \xi_{1t} \\ \Delta \text{DV} &= a_1 + \sum_p^k (\Upsilon_1 p \Delta \text{BYM} - p) + \sum_p^k (\beta_1 p \Delta \text{DV} - p) + \sum_p^k (\Xi_1 p \Delta \text{DSV} - p) + \xi_{1t} \\ \Delta \text{DSV} &= a_1 + \sum_p^k (\beta_1 p \Delta \text{DV} - p) + \sum_p^k (\Xi_1 p \Delta \text{DSV} - p) + \sum_p^k (\Upsilon_1 p \Delta \text{BYM} - p) + \xi_{1t}\end{aligned}$$

Yukarıdaki model kullanılarak elde edilen granger nedensellik testine ilişkin bulgular aşağıdaki şekildedir;

Tablo 5. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Ki-Kare Testi	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
BYM	DLL	0,1813	2	0,9133

	DGV	0,1765	2	0,9155
DLL	BYM	9,9290	2	0,0070
	DGV	1,9843	2	0,3708
DGV	BYM	9,8479	2	0,0073
	DLL	2,0403	2	0,3605

Tablo 6'teki bulgular incelendiğinde ekonomik büyüme oranları dolaylı ve dolaysız vergilerin Granger nedeni çıkmıştır. Bu nedensellik bağı tek yönlü olup karşılıklı bir etkileşim gözlenmemektedir. Teorik olarak ele alındığında vergilerin ekonomik büyüme üzerinde etkisi olduğu genel kabul görmüş bir kanı olmakla beraber granger nedensellik testinde sadece ilişkiye yönelik bilgi edinilmekte olup bu ilişkinin derecesi belirtilmemiştir. Dolaylı vergiler ve doğrudan vergilerin ekonomik büyümenin nedeni olması sonucunda aralarındaki nedensellik bağının yönünün belirlenmesi için aşağıdaki denklem kullanılarak korelasyon testi yapılmıştır.

$$R = \frac{\sum(xy) - (\sum x)(\sum y) / n}{\sqrt{(\sum x^2 - (\sum x)^2 / n)(\sum y^2 - (\sum y)^2 / n)}}$$

Korelasyon testinden elde edilen bulgulara göre doğrudan vergi oranları ile ekonomik büyüme oranları arasındaki korelasyon katsayısı 0,1851 olarak bulunmuşken dolaylı vergi oranları ile ekonomik büyüme oranları arasındaki korelasyon katsayısı -0,2074 olarak bulunmuştur. Bu durumun sonucunda dolaylı vergilerle ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki bulunurken doğrudan vergilerle ekonomik büyüme arasında doğru yönlü bir ilişkinin olduğu ve Türkiye'de 1980 sonrası dönemde uygulanan vergi politikalarının müşevvik sorunu oluşturmadığı tespit edilmiştir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Vergi ekonomik alanda en fazla etkiye sahip kamu gelirlerinden olup kamusal ihtiyaçların finansmanı dışında da bir dizi amaçlara hizmet etmektedir. Özellikle ekonomik büyüme üzerinde ve gelir dağılımında adaletin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Dolaylı vergiler gelir dağılımında adaleti azaltıcı etkide bulunurken tasarrufları artırıcı etki yaparak ekonomik büyümeyi sağlayabilecek potansiyele sahiptir. Özellikle elde edilmesinin kolay olması vergi kaçakçılığının daha düşük düzeyde olması gibi hususlar dolaylı vergileri ülkeler açısından daha cazip hale getirebilir. Doğrudan vergiler ise üretim faktörleri üzerinden alındıkları için ikame etkisi oluşturabilecek potansiyele sahiptir. Biz dizi farklılıkları bünyesinde barındıran bu vergilere ilişkin hangi politikaların uygulanacağı ekonomik alanda yaşanan sorunlara göre farklılık arz edebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde doğrudan vergilerin yaygın görülmesi ilgili otoritelerin ekonomik büyümeden ziyade gelir dağılımında adalet konusuna yönelmelerinden kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise ilgili otoriteler gelir dağılımında adaletin sağlanmasından çok ekonomik büyümeyi hedeflemekte oldukları için dolaylı vergiler daha çok ön planda tutulmaktadır. Özellikle 1970 sonrası yaygınlaşan neo-liberal politikalar gelişmiş ülkelerin doğrudan vergileri artırması ve geliştirmekte olan ülkelerin dolaylı vergileri artırması şeklinde etkilemiştir. Doğrudan vergiler ve dolaylı vergiler arasında ekonomik etkiler açısından bu denli farklılıklar mevcutken yalnızca ekonomik büyüme üzerinden karar verilmesi yerine vergi otoriteleri ekonomideki diğer faktörlere de dikkat etmesi hususunu gerekli kılmıştır. Doğrudan ve dolaylı vergilerin ekonomik büyüme veya milli gelir etkisi ise klasik iktisadi ekol tarafında müşevvik sorunu olarak nitelendirilmiş olup müşevvik sorunu neticesinde doğrudan vergiler yerine dolaylı vergilerin ön planda tutulması

savunulmuştur. Dolaylı vergiler tüketimi kısıp tasarrufları artıracak ve bu durum yatırımlarda artış sağlayarak milli geliri artırıcı etki yapacaktır. Doğrudan vergiler ise gelir ve servet üzerinden alınan vergiler olduğu için milli geliri daraltıcı bir etki oluşturacaktır. Çalışmada Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan vergi politikalarında böyle bir durumun var olup olmadığı test edilmiştir ve elde edilen bulgular ışığında Türkiye’de 1980 sonrasına ilişkin müşevvik sorununun olmadığı tespit edilmiştir. Yani doğrudan vergilerin ve dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri yapılan test sonucunda anlamlı çıkmamıştır. VAR modeline ilişkin elde edilen katsayılar incelendiğinde doğrudan ve dolaylı vergilerin katsayıları birbirlerine çok yakın çıkmıştır. Bu durum ekonomiye müşevvik sorunu bakımından etkilerinin olmadığını ve ekonomik büyümeye etkilerinin yaklaşık aynı değerde olduğunu ifade etmektedir. Şu anki uygulanan dolaylı vergi ve doğrudan vergi politikalarında oransal olarak dağılımda meydana gelecek bir değişim ekonomik büyüme veya milli gelir üzerinde bir değişim oluşturmayacaktır.

Doğrudan vergilerin artırılıp dolaylı vergilerin azaltılması ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmeyecektir. Bu sebeple ekonomik büyüme hedeflenirken gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik bir hedef belirlenerek iki amaç aynı anda gerçekleştirilebilir düzeydedir. Politika önerisi olarak konuyu ele alırsak OECD ortalamasına uyum sağlayacak bir politika yeniliğine gidilebilir. Doğrudan vergilerin artırılarak dolaylı vergilerin azaltılması yönünde uygulanacak bir politika müşevvik sorunu oluşturmayacağı gibi gelir dağılımının daha adaletli seviyeye gelmesini sağlayabilecektir. Bu duruma yönelik karar verme ise yalnızca bu hususlara bağlı olmayıp ekonominin içinde bulunduğu durumun detaylı incelemesi yapılarak karar verilmesi gerekmekte olup diğer değişkenler sabitken bu durum geçerli olacaktır.

KAYNAKÇA

- BARDA S. (1958). “Enflasyon ve Vergi Politikası”, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, JF - Journal JO, ISSN - 1304-0251- M3, 2017/4
- BİLGİÇ A. (2015). “Türkiye’de Uygulanan Vergilendirme Politikalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri: 1990-2013 Dönemi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- BORDOPOULOS A.M. (2015). “E Commerce And Effects of Technology on Taxation”, Springer International Publishing Switzerland, Governance and Technology Series 22, DOI 10.1007/978-3-319-15449-7/2.
- DİAMOND E. (2004). “Hegel’s Defence Of Constituonal Monarchy And Its Relevance Within The Post-National State”, Animus, 9.
- ESMAEL E. S. (2013). “The İmpact Of Direct-İndirect Taxation On Consumer”, IOSR Journal of Engineering, Cilt: 3, Sayı: 6.
- GÖZLER K. (2007). Devletın Genel Teorisi, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- GRAMPP W. D. (1981). “The Classical Economics of The Pre-Classic Economists”, Eastern Economic Journal, Cilt: 7, Sayı: 2.
- KAYGISIZ A. D. (2015). “Net Turizm Gelirleri ve Büyüme İlişkisi: Var Model-Granger Nedensellik Analizi”, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, s: 155-164.
- KÖKTÜRK A. (2013). “Modern Öncesi Devletın Yönetim Anlayışı”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 13.
- LAFFONT J. J. & MARTİMORT D. (2001). The Theory Of İncentives: The Principal-Agent Model, Princeton University Press.
- OECD. (1996). Negotiating Group on the Multilateral Agreement on Investment, definition Of Taxes,.

- SMITH A. (1976). *An Inquiry Into The Nature and Causes of The Wealth of Nations*, Oxford University Press, England..
- TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ (2012). “Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Türk Mali Sistemi İçerisindeki Yeri: Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Sonuçları”, İstanbul.
- WYDZLAL NOUK ECONOMİCZNYCH (1998). *Economics of Taxation*, Polonya.
- YILMAZ G. S. (2012). “Türkiye’de Dolaylı Vergilerin Politik Ekonomisi: 1950-2011 Dönemi”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.